

Mirovni inštitut in Pravno informacijski center nevladnih organizacij – PIC

Projekt: Razvoj pro bono dela pravnikov v Sloveniji

Ljubljana, april 2009

Ob podpori Trust for Civil Society

in Central and Eastern Europe

Trust for Civil Society
in Central & Eastern Europe

ANALIZA ODGOVOROV NA SPLETNO ANKETO O PRO BONO DELU PRAVNIKOV V SLOVENIJI

1. Uvodna pojasnila

Anketna raziskava je potekala v okviru projekta *Razvoj pro bono dela pravnikov v Sloveniji*, njen namen pa je bil, da članice in člani projektne skupine pridobimo nekaj osnovnih informacij o pro bono delu odvetnikov in pravnikov v Sloveniji ter poskusimo oceniti njihovo pripravljenost, da bi del svojega časa namenili tej obliki družbeno koristnega dela. »Pro bono« je sicer izraz, ki se ga uporablja za storitev, ki ga pravniki brezplačno nudijo socialno šibkim in ranljivim skupinam in neprofitnim organizacijam, ki potrebujejo pravno pomoč. Za tovrstno delo pravniki ne prejmejo plačila, zato ga ne smemo enačiti z obveznim zastopanjem in z delom po Zakonu o brezplačni pravni pomoči.

Anketno raziskavo smo zasnovali tako, da smo respondente razdelili v dve skupini:

1. skupina: odvetniki, odvetniški kandidati in odvetniški pripravniki, ki delajo v odvetniških pisarnah;
2. skupina: pravniki v pravnih službah podjetij.

Razdelitev potencialnih izvajalcev pro bono dela je bila potrebna zaradi značilnih razlik med načinom dela in statusom pripadnikov teh skupin. Tudi anketni vprašalnik smo prilagodili specifičnim okoliščinam dela odvetnikov v odvetniških pisarnah in pravnikov v pravnih službah podjetij in korporacij.

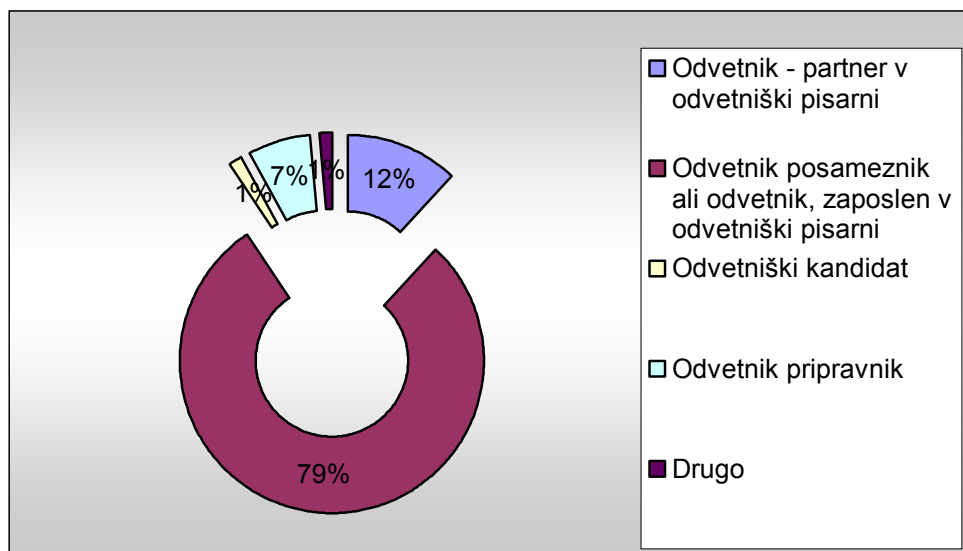
Raziskavo smo izvedli v obliki spletne ankete, ki je bila dostopna na strežniku Mirovnega inštituta na naslovu: <http://anketa.mirovni-institut.si>. Ker smo z anketo preverjali mnenja in prakse neke določene ciljne skupine (odvetniki in pravniki v RS) in ker je ta ciljna skupina jasno zamejena ter številčno omejena, smo k izpolnitvi ankete povabili vse nam dostopne pripadnike in pripadnice te skupine. Vabilo smo poslali na 1.087 elektronskih naslovov odvetnikov, odvetniških kandidatov in pripravnikov, dobili pa smo 92 pravilno izpolnjenih anket (8,5%). Glede na slab odziv potencialnih respondentov in spričo dejstva, da v tem primeru ni bila uporabljena metoda določanja naključnega reprezentativnega vzorca, moramo pri interpretaciji rezultatov anketiranja imeti v mislih, **da so tako pridobljeni podatki kot naše analize teh podatkov zgolj informativne narave in jih v nobenem primeru ne smemo posploševati.** Podatki imajo določeno eksplanatorno vrednost, lahko jih kot take tudi analiziramo, a se kljub temu na njih ne moremo in ne smemo sklicevati kot na ugotovitve, ki naj bi imele trdno podlago v metodološko neoporečno določenem naključnem vzorcu izbrane populacije. Poleg tega, da so se na spletno anketo odzvali večinoma tisti respondenti, ki bi jih lahko uvrstili v skupino zainteresiranih (motiviranih) odvetnikov in pravnikov, je druga pomembna hiba tega vzorca maloštevilnost tistih, ki so se na anketo odzvali oz. so na njo odgovorili. Zaradi omenjenih razlogov smo se v analizi omejili na najbolj očitne in izstopajoče kvantitativne podatke, v bolj podrobne korelacije pa se namenoma nismo spuščali. Kljub temu menimo, da je naša spletna anketa zadostila tistemu namenu, zaradi katerega smo jo tudi izvedli: da pridobimo prvo in osnovno informacijo o možnostih za postopni razvoj pro bono dela odvetnikov v Sloveniji.

V primeru druge skupine (pravniki v pravnih službah podjetij) je bil odziv tako slab, da ni omogočal prav nobene interpretacije. Zato smo se morali odpovedati analizi rezultatov druge ankete in edina ugotovitev, ki bi jo lahko izpeljali iz tega podatka je ta, da pač pravniki v pravnih službah podjetij ne kažejo pretiranega zanimanja za pro bono delo. **Zato se bomo v nadaljevanju omejili na predstavitev in analizo le tiste ankete, v kateri so zajeti odgovori respondentov iz prve skupine** (odvetniki, odvetniški kandidati in odvetniški pripravniki, ki delajo v odvetniških pisarnah).

Anketiranje prve skupine je potekalo prek spletne ankete v novembru in decembru 2008. Na naše vabilo k izpolnitvi anketnega vprašalnika, ki je bilo poslano na 1.087 elektronskih naslovov odvetnikov, se je odzvalo skupaj 92 respondentov, od tega je 75 anketirancev izjavilo, da na vprašanja odgovarja »kot posameznik« (tj. v svojem imenu), 17 anketirancev pa je odgovarjalo »v imenu odvetniške družbe«, v kateri delujejo. To je bil drugi ločitveni kriterij, ki smo ga uporabili, in temu primerno so bila tudi prilagojena vprašanja, na katera je respondent odgovarjal v nadaljevanju. Zato bomo najprej predstavili rezultate, ki se nanašajo na skupino tistih, ki so odgovarjali v svojem imenu, potem pa bo sledila analiza odgovorov tistih, ki so anketo izpolnili v imenu odvetniške družbe.

2. Posamezniki oz. tisti, ki so odgovarjali v svojem imenu

Glede na položaj, ki ga zasedajo respondenti, ki so odgovarjali kot posamezniki oz. v svojem imenu (75), jih je največ odvetnikov posameznikov in odvetnikov, ki so (kot odvetniki) zaposleni v odvetniški pisarni (59 ali 78,7%), najmanj pa je bilo odvetniških kandidatov (le v enem primeru). Natančnejša porazdelitev je prikazana v spodnjem grafikonu:

Grafikon 1: Struktura odvetniških položajev anketirancev, ki so na vprašanja odgovarjali v svojem imenu (n=75)

V nadaljevanju ankete nas je zanimalo, če respondenti iz te skupine sprejemajo pro bono primere, se pravi, primere, ko stranke nimajo denarja za plačilo odvetniških storitev in jih zato odvetniki opravijo brezplačno. Velika večina je odgovorila, da te primere sprejemajo (57 ali 76% vseh, ki so na anketo odgovarjali kot posamezniki), poleg tega pa je še 6 anketirancev (8%) odgovorilo, da teh primerov sicer ne sprejemajo, a so jih v preteklosti. Podatki v nadaljevanju se tako nanašajo na skupino posameznikov, ki so na anketna vprašanja odgovarjali v svojem imenu in sprejemajo pro bono primere ali teh primerov trenutno sicer ne sprejemajo, a so jih v preteklosti.

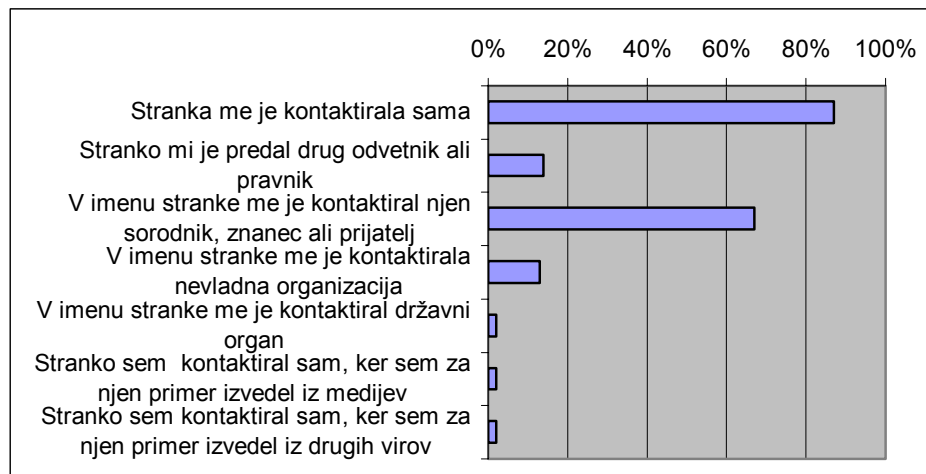
2. 1. Posamezniki, ki sprejemajo (ali so sprejemali) pro bono primere

Če na splošno velja, da pro bono delo odvetnikov v odvetniških družbah in zlasti pravnikov v podjetjih ni kaj dosti uveljavljeno, bi za skupino tistih posameznikov (odvetnikov in v manjši meri tudi odvetniških pripravnikov), ki sprejemajo ali so sprejemali pro bono primere, veljalo prav nasprotno. Znotraj te skupine je največ tistih, ki pro bono primere sprejemajo relativno pogosto: od vseh anketirancev v tej skupini (n=63), jih celo 52 (83%) ima tovrstne primere večkrat na leto (56% od najmanj dvakrat do največ desetkrat, 27% pa jih sprejme v povprečju enkrat ali celo večkrat na mesec). Anketiranci iz te skupine so povedali, da imajo največ pro bono primerov s področja civilnega prava, vključno z odškodninami (46 anketirancev ali 73% vseh v tej skupini; možnih je bilo več odgovorov) ter delovnega in socialnega prava (54%). Najmanj primerov pro bono dela odvetnikov je na področju statusnega prava (okrog 6%). Kar 27% je bilo tistih, ki so kot možni odgovor izbrali »primere izbiram po drugih kriterijih ne glede na pravno področje«.

Kadar se odvetniki ukvarjajo s pro bono delom, to najraje počnejo v okviru svojega rednega delovnega časa (38%) ali pa se s temi primeri ukvarjajo delno v okviru rednega delovnega časa delno pa v prostem času (59%). Skoraj da ni primera, ko bi se odvetnik s pro bono delom ukvarjal samo v svojem prostem času oziroma izven svojega rednega

delovnega časa (3%).

Slaba četrtnina odvetnikov iz te skupine je do zdaj sprejela od najmanj 11 do največ 20 pro bono primerov, skoraj polovica pa že več kot 20. Odvetniki pridobivajo stranke za pro bono delo skoraj izključno na podlagi tega, da se na njih obrnejo bodisi stranke same (55 anketirancev oz. 87% vseh v tej skupini; možnih je bilo več odgovorov) ali pa njihovi sorodniki, prijatelji ali znanci (42 anketiranca ali 67% vseh v tej skupini; možnih je bilo več odgovorov). Približno enako število je primerov, ko odvetnik pridobi pro bono primer bodisi od drugega odvetnika ali pravnika bodisi od nevladne organizacije (v obeh primerih med 13 in 14%). Zanimljivo redki so primeri, ko odvetnika v imenu stranke kontaktira državni organ, ali pa ko stranko kontaktira sam odvetnik, ker je za njen primer izvedel iz medijev ali drugih virov. Na podlagi teh (sicer zgolj informativnih in ilustrativnih) podatkov bi lahko domnevali, da je še veliko prostora za nevladne organizacije, ki bi bile pripravljene posredovati ustrezne primere odvetnikom, vključenim v pro bono mrežo odvetnikov.

Grafikon 2: Kje ste pridobili stranko za pro bono delo? (možnih je bilo več odgovorov; n=63)

Izkušnje odvetnikov s pro bono delom so različne, večinoma pozitivne (25%), le manjši del odvetnikov so negativne izkušnje odvrnile od pro bono dela (5%). Največ respondentov (70%) se je vendarle odločilo za nevtralen odgovor; povedali so, da njihove izkušnje niso niti pozitivne niti negativne, kar bi lahko pomenilo, da se pro bono delo

bistveno ne razlikuje od običajnega dela odvetnikov. Ker smo želeli izvedeti več o pozitivnih izkušnjah s pro bono delom smo odvetnikom ponudili več možnih razlogov. Odgovori so prikazani v spodnji tabeli (možnih je bilo več odgovorov, n=63):

S kakšnimi pozitivnimi izkušnjami ste se srečali pri pro bono delu?		
Odgovor	Število	Odstotek
Zadovoljstvo zaradi nujenja brezplačne storitve osebi, ki jo je potrebovala, a ni imela denarja.	46	73%
Občutek zadovoljstva zaradi odpravljanja nastale krivice.	40	63%
Zadovoljstvo zaradi možnosti testiranja zakona s strateškim primerom, ki je to omogočil.	11	17%
Pozitiven občutek, da prispevam k razvoju sodne prakse na področju, ki se mi zdi pomembno.	13	21%
Promocija v javnosti, večja prepoznavnost ter posledično pridobivanje novih strank.	4	6%
Nimam pozitivnih izkušenj s pro bono delom.	3	5%
Drugo	11	17%

Tabela 1: Pozitivne izkušnje s pro bono delom (možnih je bilo več odgovorov, n=63)

Iz zgornje tabele je razvidno, da na pozitivne občutke pri odvetnikih, ki se ukvarjajo s pro bono primeri, v veliki meri vpliva zavedanje, da s tem strankam pomagajo pri odpravi nastale krivice, stranke pa bi brez njihove pomoči bržkone ostale brez učinkovite pravne pomoči, ker si verjetno ne bi mogle privoščiti, da najamejo odvetnika. Nekoliko manj pri tem vplivajo pozitivni občutki, ki so povezani z možnostjo sistemskih izboljšav, bodisi v smislu testiranja zakona s strateškim primerom, bodisi v smislu razvoja sodne prakse na določenem področju. Iz razpoložljivih podatkov bi bilo načeloma možno sklepati, da promocija v javnosti nima skoraj nobenega vpliva na pozitivne občutke odvetnikov, ki sprejemajo pro bono primere.

Po drugi strani se odvetniki srečujejo tudi s težavami pri pro bono delu. Najbolj pogoste težave nastajajo pri komunikaciji s stranko, bodisi zaradi njene nizke izobrazbe (kar verjetno vpliva na zmožnost stranke, da bi lahko razumela svoj položaj v postopku), bodisi zaradi strankinih prevelikih pričakovanj. Na podlagi te ugotovitve bi lahko upravičeno domnevali, da bi bila za odvetnike, ki se ukvarjajo s pro bono delom, koristna

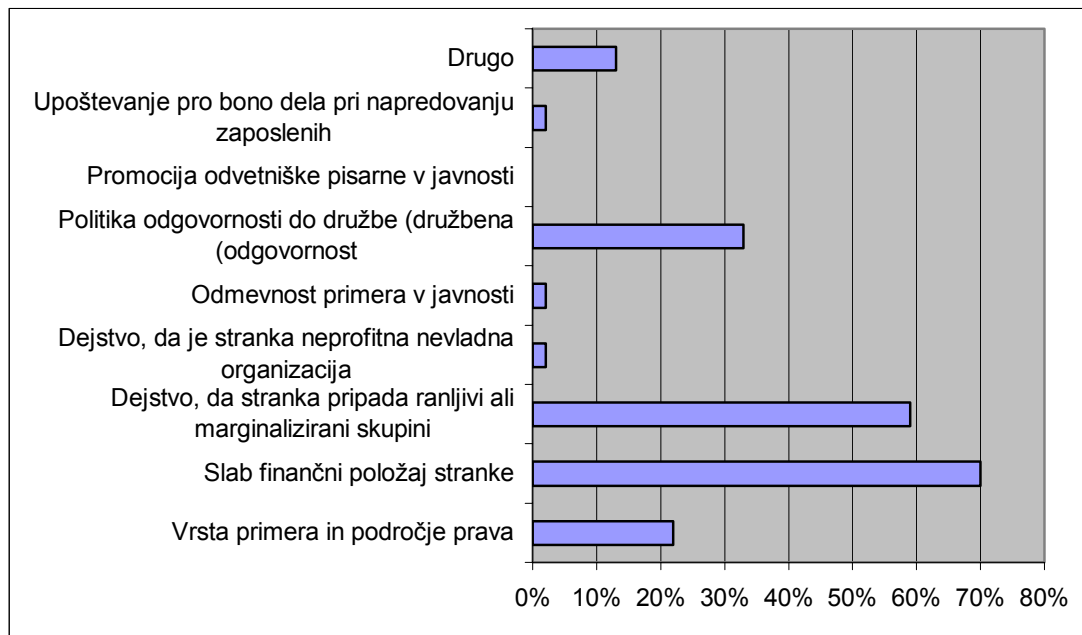
podpora ustrezne organizacije, ki bi se ukvarjala tako z vzpostavitvijo stika med strankami in ponudniki pro bono dela kot tudi s (pred)pripravo stranke na sodelovanje z odvetnikom. Če bi bila stranka ustrezno poučena o svojem položaju v predmetnem primeru, bi to verjetno pripomoglo tudi k bolj realni oceni stranke, kaj lahko pričakuje od odvetnika in kako naj v tem smislu z njim sodeluje. Odvetniki imajo nekaj težav tudi s porabo časa (npr. zaradi prezapletenosti primera) in s stroški, ki jih imajo s primerom. Druge težave, ki smo jih ponudili kot možne odgovore na to vprašanje, bistveno ne vplivajo na pro bono delo odvetnikov, ki se s temi primeri ukvarjajo (ali so se z njimi ukvarjali v preteklosti). Bolj podrobno so ti podatki predstavljeni v spodnji tabeli (možnih je bilo več odgovorov, n=63):

S kakšnimi težavami ste se srečali pri pro bono delu?		
Odgovor	Število	Odstotek
Nezainteresiranost stranke za delo na primeru.	5	8%
Težavna komunikacija s stranko zaradi jezika.	3	5%
Težavna komunikacija s stranko zaradi kulturnih razlik.	5	8%
Težavna komunikacija s stranko zaradi nizke izobrazbe.	25	40%
Težavna komunikacija s stranko, ker ni imela telefona ali interneta.	8	13%
Težavna komunikacija s stranko zaradi njenih (pre)velikih pričakovanj.	30	48%
Nedostopnost stranke zaradi nestalnega naslova bivanja ali zaradi bivanja v tujini.	9	14%
Nezainteresiranost sodelavcev (odvetniških kandidatov, pripravnikov) za pro bono delo.	2	3%
Prezapletenost primera in posledično prevelika poraba časa.	14	22%
Prevelika finančna obremenitev zame (potni stroški, povezani z obiskovanjem stranke, stroški v zvezi s pridobivanjem dodatnih informacij in dokumentacije itd).	17	27%
Nisem imel težav.	14	22%
Drugo	8	13%

Tabela 2: Težave s pro bono delom (možnih je bilo več odgovorov, n=63)

V nadaljevanju bomo predstavili pogloblitve motive, zaradi katerih se odvetniki odločajo za pro bono delo. V odgovor na to vprašanje so respondenti lahko izbrali več možnih odgovorov, tisti, ki jim ponujeni odgovori niso ustrezali ali niso zadoščali, so imeli na

voljo tudi opcijo »drugo«. Velika večina se je odločila za odgovore, ki jim je skupno, da izpostavljajo »socialni čut« pri odločitvi za prevzem pro bono primera: slab finančni položaj stranke (70%), njeno ranljivost ali marginaliziranost (59%), kakor tudi odvetnikov občutek odgovornosti do družbe (33%). Bistveno manj na prevzem pro bono primera vpliva spodbuda, ki izhaja iz odvetnikovega specialističnega interesa, se pravi, vrsta primera in področje prava, na katero se primer nanaša (22%). Glede na močno podreprezentiranost vseh drugih ponujenih odgovorov (0-2%) bi lahko sklepali, da odvetniki drugih motivov za prevzem pro bono primerov, razen omenjenih, praktično nimajo. Razmerja med frekvenca izbranih odgovorov so prikazana v spodnjem grafikonu.

Grafikon 3: Kaj vas je motiviralo, da ste se odločili sprejeti primer pro bono? (možnih je bilo več odgovorov; n=63)

Zanimala so nas tudi stališča respondentov o tej obliki odvetniškega družbeno koristnega dela. Tudi v tem primeru je bilo možno izbrati več ponujenih odgovorov (zato seštevok odstotkov presega 100%). Največkrat sta bili izbrani trditvi »menim, da družbene potrebe po brezplačni pravni pomoči večinoma pokrije Zakon o brezplačni pravni pomoči, zato klasično pro bono delo pravnikov in odvetnikov ni potrebno v večji meri« (24-krat oz. 38%) in »menim, da je pro bono delo pravnikov družbeno koristna dejavnost, jaz pa kot

zaposleni v profitnem sektorju lahko družbi vračam s pro bono delom« (21-krat oz. 33%). Po pričakovanjih so se anketiranci opredelili bodisi za prvo bodisi za drugo trditev, zelo redki so izbrali obe trditvi (samo v dveh primerih). Zanimivo pa je, da se je 12 respondentov (19% vseh v tej skupini) strinjalo s trditvijo, da »odvetniki in pravniki delajo pro bono na primerih zaradi svoje lastne promocije«, čeprav v predhodnem vprašanju o njihovih motivih za sprejem pro bono primera prav nihče ni izbral ponujenega odgovora, da dela na primerih pro bono zaradi promocije v javnosti. Ta podatek kaže na nek omejeni skepticizem med našimi respondenti, ki imajo izkušnje s pro bono delom: zase so prepričani, da imajo socialni čut za probleme ranljivih skupin, niso pa povsem prepričani, da to drži tudi za njihove odvetniške kolegice in kolege. Natančnejša analiza razkrije tudi to, da so tisti respondenti, ki so pri tem vprašanju izbrali trditev, da odvetniki in pravniki delajo pro bono na primerih zaradi svoje lastne promocije, pri predhodnem vprašanju (o lastni motivaciji za pro bono delo) v veliki večini izbrali odgovore, da jih motivira slab finančni položaj stranke, njena ranljivost oziroma marginaliziranost v družbi ter vrsta primera in področje prava, na katero se primer nanaša.

Zadnji dve vsebinski vprašanji, ki smo jih zastavili skupini odvetnikov, ki delajo (ali so v preteklosti že kdaj delali) na primerih pro bono, sta se nanašali na ovire, ki negativno vplivajo na razvoj pro bono dela v Sloveniji ter katere sistemske rešitve bi morale biti vzpostavljene, da bi se odvetniki bolj pogosto odločali za sprejemanje pro bono primerov.

Na vprašanje o tem, zakaj pogosteje ne sprejmejo pro bono primerov, so odvetniki izpostavili (možnih je bilo več odgovorov), da se še z odplačnim delom komaj preživljajo (25%), da ni sistemske podpore, ki bi spodbujala in podpirala pro bono delo pravnikov (24%), tudi med samimi pravniki brezplačno delo ni cenjeno (19%), problem so pa tudi ovire pri zakonodajni in sistemski ureditvi ter pomanjkanje notranjih kapacitet njihove odvetniške družbe (v obeh primerih 17%). Za premislek o realnih potrebah po vzpostavitvi stične točke med odvetniki in strankami, ki bi jim bili odvetniki pripravljeni pomagati pro bono, je pomembna ugotovitev, da se je zanemarljivo malo respondentov pri tem vprašanju odločilo za odgovora, da jih pri večjem pro bono angažmaju ovirata

pomanjkanje informacij (kje dobiti primere za pro bono prakso) in pomanjkanje stika z ranljivimi skupinami (ki bi potrebovale pomoč) – tako sta menila samo dva anketiranca (od 63-tih v tej skupini).

Po drugi strani pa odgovori na naslednje vprašanje – kakšne sistemske rešitve bi morale biti vzpostavljene, da bi odvetnike vzpodbudile k pogostejšemu ali vnovičnemu sprejemanju pro bono primerov? – kažejo na to, da so odvetniki iz te skupine relativno naklonjeni tistim ukrepom, ki bi jih lahko vzpodbudil ali celo realiziral projekt *Razvoj pro bono dela pravnikov v Sloveniji*. V okviru tega projekta so namreč že načrtovani ukrepi, ki so jih relativno dobro sprejeli tudi respondenti (možnih je bilo več odgovorov): promocija pro bono dela pravnikov (38%), izvajanje storitve, ki bi olajšala pro bono delo s strankami, zlasti tistimi iz marginaliziranih skupin (25%), vzpostavitev mreže odvetnikov in pravnikov, ki delujejo pro bono (19%) ter vzpostavitev stične točke, kjer bi bilo mogoče dobiti primere za pro bono delo (17%). Po mnenju anketirancev v tej skupini bi bila najbolj pomembna sistemska izboljšava, če bi obstajale davčne vzpodbude v primeru pro bono dela s strankami (68%). Glede morebitnih davčnih olajšav sta seveda škarje in platno v rokah države in ne nevladnega sektorja, bi pa morda uspešna izvedba omenjenega projekta pripomogla k temu, da bi zainteresirane nevladne organizacije lažje prepričale predstavnike države, da bi bil ta ukrep smislen.

Na koncu smo anketirancem zastavili tudi zelo neposredno vprašanje in sicer, ali bi jih zanimalo sodelovanje v mreži pravnikov in odvetnikov, ki bi bili pripravljene nuditi pro bono pravno svetovanje in zastopanje (v primerih, ki jih sami izberejo). Več kot dve tretjini vseh v tej skupini (43 od 63) je na to vprašanje odgovorilo pritrdilno. Žal pa je videti, da gre v tem primeru predvsem za načelno (in neobvezujočo) pripravljenost, kajti do zdaj so se za članstvo v mreži prijavili le štirje odvetniki, zato moramo tudi ta podatek, tako kot vse kvantitativne podatke v tej analizi, jemati s precejšnjo rezervo.

2. 2. Posamezniki, ki še niso delali s strankami pro bono

Skupina posameznikov (odvetnikov in odvetniških pripravnikov), ki še niso delali s

strankami pro bono, je bila zelo maloštevilna (12 respondentov), zato bomo predstavili le povzetek najbolj značilnih odgovorov, brez navajanja kvantitativnih podatkov.

V grobem lahko povemo, da nismo zaznali bistvenih odstopanj v odgovorih pri vprašanih, ki so bila skupna tej in predhodni skupini (odvetniki, ki že imajo izkušnje s pro bono delom). Tudi tistim odvetnikom, ki še niso delali pro bono, bi bil poglavitni motiv za tovrstni angažma pripadnost stranke ranljivi skupini, njen slab finančni položaj ter vrsta primera in področje prava, na katerega se primer nanaša. Nekoliko več kot anketiranci iz prve skupine, anketiranci iz skupine pro bono nedejavnih odvetnikov menijo, da njihovi kolegi, ki delajo pro bono na primerih, to počnejo predvsem zaradi lastne promocije. Drugi najbolj pogosti odgovor na to vprašanje pa je bil, da družbene potrebe po brezplačni pravni pomoči večinoma pokrije že Zakon o brezplačni pravni pomoči, zato ne vidijo pretirane potrebe po pro bono delu pravnikov in odvetnikov. Pri ovirah za njihovo odločitev, da ne sprejemajo pro bono primerov, zlasti izstopata dva razloga: do stika sploh ne pride, ker jih stranke, ki bi potrebovale pro bono pomoč, ne kontaktirajo, poleg tega pa se respondenti srečujejo tudi s težavo, da jim omejeni notranji resursi odvetniške družbe, pri kateri delajo, ne omogočajo pro bono delo na primerih. Tudi ta skupina meni, da bi bila najbolj učinkovita sistemska spodbuda, če bi država uvedla posebne davčne olajšave za tiste odvetnike in pravnike, ki delajo pro bono. Prav tako izstopata odgovora, da bi bilo potrebno vzpostaviti mrežo odvetnikov in pravnikov, ki delujejo pro bono ter vzpostaviti stično točko, kjer bi bilo mogoče dobiti primere za pro bono delo. Tudi v tej skupini smo lahko zaznali nadpovprečni interes za sodelovanje v mreži pro bono odvetnikov, a tudi v tem primeru moramo biti skrajno rezervirani do morebitnih prehitrih sklepov – do zdaj je bilo premalo prijav za članstvo v mreži, zato za optimistične podatke iz spletne ankete (še) nimamo prave empirične potrditve.

3. Odvetniške družbe, ki sprejemajo pro bono primere

V tem delu analize bomo predstavili stališča tistih odvetniških družb, ki sprejemajo pro bono primere. Na naš poziv, da izpolnijo spletno anketo, se je odzvalo 17 družb, ki

sprejemajo pro bono primere. Anketo ni izpolnila prav nobena družba, ki do zdaj še ni sprejemala tovrstnih primerov. Očitno je, torej, da imamo opravka z zelo maloštevilnim vzorcem, poleg tega pa so tisti, ki so izpolnili anketo, vsi po vrsti zainteresirani respondenti. Že ta dva razloga zadoščata za ugotovitev, da se na podlagi takega vzorca ne smemo spuščati v kvantitativno analizo, ker za njo nimamo ustrezne podlage. Lahko kvečjemu predstavimo grobi povzetek obstoječega gradiva, pri čemer numeričnih podatkov, zaradi maloštevilnosti primerov, ne bomo navajali. Načeloma nas je zanimalo predvsem to, ali odgovori tistih odvetnikov, ki so na naša vprašanja odgovarjali v svojem imenu, kakorkoli bistveno odstopajo od odgovorov tistih, ki so odgovarjali v imenu svojih odvetniških družb.

Za kakovost in zanesljivost odgovorov je pomemben podatek, da so anketo v imenu odvetniške družbe v prav vseh primerih izpolnili tisti, ki bodisi osebno delajo na pro bono primerih bodisi osebno nadzorujejo delo na tovrstnih primerih, ki ga opravljajo zaposleni v pisarni. Med odvetniškimi družbami, ki sprejemajo pro bono primere, je največ takih, ki sprejmejo do deset tovrstnih primerov na leto in so pri tem delu že kar izkušeni, ker jih je večina do zdaj sprejela že več kot dvajset pro bono primerov. Enako kot v primeru odvetnikov posameznikov, tudi odvetniške družbe imajo največ pro bono primerov s področja civilnega prava (vključno z odškodninami) ter delovnega in socialnega prava, kar nekaj je tudi takih, ki so povedali, da primere izbirajo po drugih kriterijih (ne glede na pravno področje). Tudi glede načina, kako so odvetniške družbe prišle v stik s strankami za pro bono delo, ni nobenih bistvenih odstopanj v primerjavi z dogovori, ki smo jih dobili od odvetnikov posameznikov: največ primerov je takih, ko jih je kontaktirala stranka sama ali pa se je v imenu stranke na njih obrnil sorodnik, znanec ali prijatelj.

Nekaj razlik med odvetniki posamezniki in odvetniškimi družbami je glede njihovih izkušenj s pro bono delom na primerih, ker se odgovori predstavnikov družb nekoliko bolj nagibajo k izrazito pozitivnim izkušnjam, kot je to v primeru posameznikov. Glede same tipologije pozitivnih izkušenj pa ni nobenih razlik med posamezniki in družbami, saj so tudi predstavniki družb najbolj pogosto navajali, da so bili zadovoljni, ker so lahko pomagali osebi, ki je potrebovala njihovo pomoč, a ni imela denarja za plačilo odvetniške

storitve, in ker so lahko s tem pripomogli k odpravljanju nastale krivice.

Na vprašanje o težavah pri opravljanju pro bono dela smo dobili podobne rezultate kot v primeru odvetnikov posameznikov: tudi predstavnikom družb je največja težava komunikacija s strankami, ki imajo (pre)velika pričakovanja, poleg tega pa še prezapletenost primerov, ki jim zaradi tega odžirajo preveč časa, ter prevelika finančna obremenitev s stroški, ki so povezani s pro bono primeri. Za razliko od odvetnikov posameznikov, ki so poleg teh treh težav relativno pogosto navajali tudi težavno komunikacijo s stranko zaradi njene nizke izobrazbe, predstavniki družb te težave niso posebej izpostavili.

Tako posamezniki kot družbe črpajo motivacijo iz štirih ključnih vzgibov, v obeh primerih so ti vzgibi celo enako strukturirani: najbolj pomembna sta slab finančni položaj stranke in njena ranljivost oz. marginaliziranost, nekoliko manj, a še vedno pomembna, pa sta občutek odgovornosti do družbe ter vrsta primera in področje prava, na katero se primer nanaša. Bistvenih razlik ni niti v stališčih respondentov iz obeh skupin glede pro bono dela pravnikov in odvetnikov nasploh: tudi v primeru družb prevladuje mnenje, da potrebe po brezplačni pravni pomoči večinoma pokrije že delo pravnikov in odvetnikov na podlagi Zakona o brezplačni pravni pomoči, poleg tega pa nekoliko bolj izstopata tudi stališči, da je pro bono delo družbeno koristno ter da se z njim lahko doseže dvojna korist – tako za samo stranko kot za oblikovanje sodne prakse na tem področju.

Nekaj razlik med posamezniki in družbami lahko opazimo pri vprašanju, s katerim smo ugotavljali ključne ovire, da ni več primerov pro bono dela: družbe so zelo izpostavile pomanjkanje notranjih kapacitet odvetniške pisarne, medtem ko je pri posameznikih ključna ovira to, da se še z odplačnim delom komaj preživljajo. V resnici pa sta ti oviri povezani, zato tudi v tem primeru ne moremo trditi, da se pogledi odvetnikov posameznikov in odvetniških družb bistveno razlikujejo. To velja tudi glede stališč obojih o sistemskih rešitvah, ki bi bile potrebne, da bi odvetnike spodbudili k pogostejšemu sprejemanju pro bono primerov. Obe skupini sta prepričani, da je na potezi država, ki bi morala vzpostaviti davčne olajšave v primeru pro bono dela s strankami, poleg tega pa bi

bilo nujno več narediti na področju promocije tovrstnega dela.

Na koncu nas je še zanimalo, ali imajo v odvetniških družbah, ki so sodelovale v naši spletni anketi, določenega koordinatorja za pro bono delo s strankami. Velika večina je odgovorila, da takega koordinatorja nimajo in do zdaj še niso razmišljali o tem, da bi ga določili. Ker so predstavniki družb odgovarjali v imenu celotne odvetniške družbe, si verjetno niso upali odgovoriti ne nikalno ne pritrtilno na naše zadnje vprašanje, ali bi bili zainteresirani za sodelovanje v mreži odvetnikov in pravnikov, ki so pripravljene nuditi pro bono pravno svetovanje in zastopanje. Na to vprašanje namreč ni odgovoril skoraj nihče iz te skupine respondentov, kar nujno ne pomeni, da ni interesa (saj bi verjetno v tem primeru sodelovanje izrecno zavrnilo), pač pa to nenavadno veliko abstinenco načeloma lahko razložimo kot njihovo nepripravljenost, da bi kaj takega (pripravljenost ali nepripravljenost za sodelovanje v mreži) trdili v imenu celotne družbe, to je vseh v njej zaposlenih odvetnikov.

4. Sklep

Kot je bilo povedano že v uvodu te analize, med odvetniki, odvetniškimi kandidati in pripravniki žal ni bilo pretiranega interesa za sodelovanje v naši spletni anketi: vabilo smo poslali na 1.087 elektronskih naslovov, dobili pa smo le 92 pravilno izpolnjenih anket (8,5%). Tisti, ki so se odzvali na naše vabilo, v veliki večini že imajo izkušnje s pro bono delom in načeloma tudi podpirajo to obliko družbeno odgovornega dela pravnikov in odvetnikov. Na podlagi tega bi lahko domnevali, da trenutno v Sloveniji kaže zanimanje za pro bono delo le peščica odvetnikov, odvetniških kandidatov in pripravnikov. Izjemno slab odziv pravnikov, ki delajo v pravnih službah podjetij, pa kaže na še bistveno večjo indiferentnost; za pravnike v podjetjih je pro bono delo – tako bi bilo mogoče sklepati na podlagi njihove neodzivnosti – docela izven njihovega horizonta razmišljanja. Iz tega bi izhajal sklep, da bi se morda s promocijo pro bono dela in z ozaveščanjem odvetnikov, zlasti pa pravnikov v podjetjih, njihov interes za tovrstno prakso nekoliko povečal. Če bi jim ob tem ponudili tudi konkretno in neposredno podporo (npr. s pomočjo rednega informiranja, z vzpostavitvijo stične točke, z ustrezno

pripravo strank na sodelovanje z odvetnikom, z vabili, da se pridružijo mreži odvetnikov in pravnikov, ki so dejavni v sistemu pro bono itn.), bi bržkone postopoma naraščalo število tistih, ki bi bili pripravljene redno ali občasno sprejeti tudi pro bono primere. Pri tem moramo imeti v mislih podatek, ki smo ga pridobili s pomočjo spletne ankete, in ki kaže na to, da se odvetniki s temi primeri najraje ukvarjajo v okviru svojega rednega delovnega časa, nekoliko manj pa so pripravljene žrtvovati svoj prosti čas za tovrstne dobrodelne namene.

Odvetniki pridobivajo stranke za pro bono delo skoraj izključno na podlagi osebnih stikov – tako, da se na njih obrnejo bodisi stranke same bodisi njihovi sorodniki, prijatelji ali znanci. Podatki kažejo, da nevladne organizacije do zdaj niso imele pomembnejše vloge pri posredovanju tovrstnih primerov odvetnikom in odvetniškim družbam. To bi lahko bila podlaga za domnevo, da je še kar precej prostora za nevladne organizacije, ki bi bile pripravljene posredovati ustrezne primere odvetnikom, vključenim v pro bono mrežo odvetnikov.

Poglavitni vir motivacije za pro bono delo odvetnikov je njihov t. i. socialni čut za stisko tistih, ki se jim godi krivica, a si odplačne odvetniške storitve zaradi ekonomskega in socialnega položaja ne morejo privoščiti. Iz razpoložljivih podatkov bi bilo načeloma možno sklepati, da promocija v javnosti nima skoraj nobenega vpliva na pozitivne občutke odvetnikov, ki sprejemajo pro bono primere. K temu verjetno prispeva tudi občutek anketirancev, da pro bono nima prave veljave v družbi in da kot tako ni cenjeno (ne v širši družbi in ne med njihovimi stanovskimi kolegi). Tudi na tem področju bi lahko nevladne organizacije, zlasti pobudnice in podpornice projekta *Razvoj pro bono dela pravnikov v Sloveniji*, s svojim delovanjem pripomogle pri promociji in večji veljavi pro bono dela pravnikov in odvetnikov, kar bi bržkone pozitivno vplivalo na njihovo motivacijo za tovrstno delo. K temu bi lahko dodatno prispevala vzpostavitev specializirane stične točke, ki bi skrbela za stik med strankami in ponudniki pro bono dela ter ustrezno pripravila stranke na sodelovanje z odvetnikom. Na podlagi podatkov iz naše spletne ankete je videti, da si odvetniki – zlasti tisti, ki že imajo izkušnje s pro bono delom – načelno želijo tovrstne podpore (čeprav se jim, po drugi strani, ni zdela bistvena

ovira za njihovo pro bono delo, da trenutno tovrstna stična in podporna točka še ne obstaja).

Iz anketne raziskave je razvidno dokaj enotno mnenje odvetnikov (ne glede na to, ali so odgovarjali kot posamezniki ali kot predstavniki svojih odvetniških družb in ne glede na to, ali so do zdaj že delali pro bono na primerih ali ne), da so za razvoj pro bono dela nujno potrebne nove sistemske rešitve. Po njihovem mnenju bi bila najbolj pomembna sistemska izboljšava, če bi država uvedla posebno davčno olajšavo v primeru pro bono dela s strankami. Zainteresirane nevladne organizacije bi si morda lahko pomagale z morebitnimi pozitivnimi rezultati projekta *Razvoj pro bono dela pravnikov v Sloveniji*, da bi lažje prepričale predstavnike države v smiselnost uvedbe tovrstne davčne vzpodbude.

Na koncu bi radi še enkrat poudarili, da so podatki, ki smo jih predstavili in analizirali v tem besedilu, zgolj **informativne narave** in jih v nobenem primeru **ne smemo posploševati**. Kljub temu metodološkemu opozorilu pa menimo, da bi te ugotovitve – sicer previdno, a vendarle – kazalo upoštevati pri načrtovanju nadaljnjega poteka in pri iskanju razvojnih priložnosti projekta *Razvoj pro bono dela pravnikov v Sloveniji*.

A. M. (27/05/2009)